

УДК 811.161.2'373,46

Н. О. Гимер

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ПРОФЕСІЙНІЙ МОВНІЙ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Стаття присвячена проблемі формування професійної компетентності майбутніх викладачів засобами сучасних інформаційних технологій. З'ясовано стан проблеми формування професійної компетентності майбутніх викладачів у педагогічній теорії і практиці й на цій основі виявлено суть, структуру та зміст професійної компетентності.

Ключові слова: професійна компетентність, сучасні інформаційні технології, педагогічна теорія.

Постановка проблеми. Модернізація вищої професійної освіти, зміни освітньої парадигми та входження України у Європейський освітній простір зумовлюють пошук таких підходів і методів навчання, які б призводили до ефективної міжкультурної комунікації.

Сутність спілкування, філогенетична та онтогенетична специфіка його розвитку, індивідуальні та вікові особливості, функції й специфіка є предметом вивчення філософів, соціологів, психолінгвістів, педагогів, етнологів, етнографів, спеціалістів із загальної, соціальної, педагогічної та вікової психології, семіотики, теорії культури, теорії інформації тощо. Для успішного виконання професійної діяльності в умовах культурної комунікації майбутній фахівець повинен володіти відповідною сукупністю професійних, особистісних якостей, що забезпечують ефективну реалізацію професійних повноважень, функцій, що створюють необхідні умови для ефективної діяльності фахівця.

Стан дослідження. Дослідженнями питання виявлення структури та змісту поняття «професійна компетентність викладача» займалися багато вітчизняних і зарубіжних науковців-психологів, педагогів і лінгвістів: І. Арановська, В. Комісар В. Ландшеєр, А. Маркова, Р. Міньяр-Белоручев, Ю. Найда, С. Павлютенков, М. Цвіл, А. Чужакін, А. Швейцер та ін. Підкреслюючи універсальний характер спілкування як явища суспільного життя, В. Д. Паригін наголошує, що це багатограний процес, який може одночасно бути процесом взаємодії індивідів і інформаційним процесом. Узгалянням особистісних характеристик як характеристик суб'єкта спілкування доведено неможливість комунікації без ідеальної репрезентованості (відображеності) людини у житті інших людей (В. Петровський). У

вітчизняній лінгвістичній науці величезним є внесок Ф. Бацевича, філософській – С. Єрмоленко, у філософсько-правовій – С. Максименка, Ю. Оборотова, П. Рабіновича та ін. Визначення комунікації найбільш ґрунтовно скомпоновані на основі розкриття глибинної її сутності зарубіжними дослідниками М. Л. Спенглом, М. У. Айзенхартом.

Учені акцентують увагу на тій складовій, яка визначає здатність фахівця виявляти конкретне уміння в конкретній ситуації.

Мета статті – проаналізувати проблему формування професійної компетентності майбутніх викладачів засобами сучасних інформаційних технологій. З'ясувати стан проблеми формування професійної компетентності у педагогічній теорії і практиці й на цій основі виявити суть, структуру та зміст професійної компетентності.

Виклад основних положень. У сучасних умовах перед суспільством постають завдання, які вимагають дослідження складного феномена комунікативної компетентності та її впливу на формування соціально зорієнтованої особистості. У наукових дослідженнях, присвячених проблемі спілкування, наголошується, що розвиток особистості неможливий без побудови якісного процесу спілкування, оскільки саме в процесі міжособистісної комунікації відбувається не лише обмін певною інформацією, а й реалізація особистістю своєї суб'єктивності. Вона, своєю чергою, пов'язана з наявністю в особистості необхідного рівня комунікативної компетентності, володінням певним досвідом рольової самоорганізації в ситуаціях спілкування.

З погляду діяльнісного підходу вчені виокремлюють і беруть за основу істотні характеристики професійної компетентності. В. Ландшеєр трактує професійну компетентність як «здатність суб'єкта до актуального виконання діяльності». Такої ж думки дотримується В. Веснін, який дає таке визначення професійної компетентності: «здатність працівника безпомилково виконувати свої функції в будь-яких умовах, що склалися» [5, с. 17].

В. Маркова професійну компетентність представляє як «систему, структурними компонентами якої є: професійні знання, уміння; професійні психологічні позиції, установки, необхідні для оволодіння професією; особистісні особливості, що забезпечують оволодіння професійними знаннями й уміннями» [8, с. 9]. Таку позицію розділяють Л. Алексеева, Н. Лобанов, Е. Попова, Л. Тархан, Н. Шаблігіна. Поняття компетентності вони пов'язують із дозріванням особистості й одержанням такого стану, який дозволяє людині продуктивно діяти у процесі виконання трудових функцій і досягати відчутних результатів [7].

Є. Павлютенков [9] професійну компетентність фахівця представляє як форму виконання ним своєї діяльності, зумовлену гли-

бокими знаннями властивостей перетворюваних предметів, вільним володінням змістом своєї роботи, а також відповідністю цієї праці професійно важливим якостям фахівця, його самооцінці. Позитивним аспектом у цьому визначенні компетентності є акцентування значущості глибини знань людини, сформованості умінь, навичок, досвіду і професійних якостей, наявності необхідних цінностей, мотивів, інтересів, здатність до рефлексії особистості.

Інший напрям пов'язаний із розумінням професійної компетентності як рівня професійної діяльності (Б. Гершунський, А. Міщенко, В. Сластьонін). Б. Гершунський під професійною компетентністю розуміє «рівень власне професійної освіти, досвід та індивідуальні здібності людини, її прагнення до безперервної самоосвіти і самоудосконалення, творчого ставлення до справи» [4, с. 192]. Науковець говорить про те, що «професійно компетентною людина має бути лише в обмеженій сфері трудової діяльності. В іншому випадку, коли людина реалізує свою індивідуальність і творчий потенціал у декількох сферах діяльності, то мова йтиме не про професійну компетентність, а про загальну обдарованість особистості» [4, с. 64–65].

І. Арановська формує своє розуміння компетентності на ситуаційному підході, включаючи в зміст професійної компетентності три аспекти: проблемно-практичний, тобто адекватність розпізнавання і розуміння ситуації, адекватна їй постановка й ефективне виконання цілей, завдань і норм; смисловий – адекватне осмислення ситуацій у більш загальному культурному контексті; ціннісний – здатність до адекватної оцінки ситуації, її сенсу, цілей, завдань і норм із погляду власних і загальнозначущих цінностей [1].

Упродовж останніх років особливо актуальним і дискусійним є питання про співвідношення понять «професійна компетентність» і «професійна компетенція». Треба зазначити, що позиції науковців щодо цього питання неоднозначні.

В. Кальней і С. Шишов [10] роблять акцент на понятті «компетенція» і визначають її як загальну здатність, яка ґрунтується на знаннях, навилах, які набуті особистістю завдяки навчанню. Науковці вважають, що компетенція не зводиться ні до знань, ні до умінь, ані до навичок. Вони розглядають компетенцію як можливість встановлення зв'язку між знаннями і ситуацією, або в ширшому змісті, як здатність знайти, виявити процедуру (знання або дію), відповідну до проблеми. На їх думку, бути компетентним означає уміти мобілізувати у цій ситуації одержані знання й досвід і, крім того, є сенс говорити про компетенції лише тоді, коли вони виявляються в будь-якій ситуації, невиявлена компетенція, що залишається у низці потенцій, не є компетенцією, а лише прихованою можливістю.

Професійна діяльність мовника містить комунікативний характер і розглядається як особливий вид мовної діяльності, спрямований на реалізацію завдань міжмовної комунікації (В. Гак, Х. Фермеєр та ін.).

Під комунікацією в загальному сенсі розуміють «обмін значеннями (інформацією) між індивідами за допомогою загальної системи символів». Виокремлюють такі види комунікації: немовна комунікація (обмін інформацією за допомогою жестів, універсальних кодів, формул) і мовна комунікація (обмін інформацією за допомогою мови) [7]. Ядром професійної діяльності викладача є вербальна (усна й письмова) і невербальна комунікація, що має професійний характер.

Варто окреслювати комунікативну компетенцію, що формується із таких складників: 1) мовленнєвої; 2) мовної; 3) соціолінгвістичної; 4) соціокультурної; 5) стратегічної; 6) дискурсивної та соціальної компетенцій.

Мовна компетенція передбачає знання лексики, граматичних, фонетичних та орфографічних правил, а також навички щодо їх застосування. Мовленнєва компетенція передбачає сформованість мовленнєвих умінь, які поділяють на продуктивні та рецептивні.

Мовна і мовленнєва компетенція – нероздільні, адже уміння говорити (мовленнєва компетенція) базується на граматичних, лексичних та фонетичних знаннях та навичках (мовна компетенція). Уміння писати вимагає знань із граматики, лексики, орфографії та сформованості відповідних навичок. Аудіювання та читання потребують навичок підсвідомого розпізнання граматичних форм мовлення, навички розуміння слів та словосполучень (у звуковій або графічній формі) [2, с. 4].

Соціолінгвістична компетенція – здатність розуміти і продукувати словосполучення та речення з такою формою і таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту ілокутивного акту комунікації; (ілокутивний акт – втілення у висловлюванні, сформульованому в ході мовлення, певної комунікативної мети; цілеспрямованість; функція впливу на співрозмовника) [3, с. 89].

Соціокультурна компетенція є також однією із важливих показників готовності викладача до міжкультурної комунікації. В. І. Андреев визначає соціокультурну компетенцію як «інтегративну освіту, яке включає: країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, уміння та навички співвідносити мовні засоби з метою та умовами спілкування; вміння організувати мовленнєве спілкування відповідно до соціальних норм поведінки, прийнятих у носіїв мови; вміння використовувати мовні засоби відповідно до національно обумовлених особливостей їх вживання» [2, с. 54]. Такий вид компетенції передбачає володіння знаннями про національно-культурні реалії країни,

норми мовленнєвої і невербальної поведінки носіїв мови та уміння застосовувати ці знання у процесі спілкування.

Стратегічна компетенція – здатність ефективно брати участь у спілкуванні, обираючи для цього вірну стратегію дискурсу, якщо комунікації загрожує розрив через шум, недостатню компетенцію та ін., а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації.

Дискурсивна компетенція – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, застосовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби когезії [6, с. 234].

Соціальна компетенція базується на системі особистісних психологічних особливостей, моральних цінностей і установок особистості, володіння цією компетенцією дозволяє індивіду успішно взаємодіяти з суспільством і продуктивно виконувати різні соціальні ролі.

Такий розгляд структури комунікативної компетенції свідчить про те, що її формування повинно здійснюватися на засадах системного підходу.

Істотне значення має позиція Л. Латишева, який вважає, що професійна викладацька комунікація охоплює мовну, культурну, особистісну, психологічну взаємодію. Відтак науковець відзначає: «буде правильнішим іменувати мовний бар'єр лінгво-етичним, оскільки людей із різних сторін цього бар'єру розділяє не лише відсутність спільної мови, а й те, що пов'язують із поняттям етносу: відмінності в культурах і національній психології, недостатня інформованість у питаннях поточного життя країни» [6, с. 12].

Отже, професійна діяльність викладача – це вербальна і невербальна комунікація, що є в основі міжмовної, міжкультурної і міжособистісної взаємодії людей.

Абсолютно очевидно, що для продуктивного здійснення професійного спілкування майбутній викладач має володіти своєрідною професійною компетентністю, яка може бути властива особливій «мовній особистості», що вивчає мову для професійного застосування, тобто для задоволення суспільної потреби у спілкуванні. Поняття «мовної особистості» було введене Ю. Карауловим і потім детально розроблено у працях Г. Бонна, І. Халєєвої, Л. Крисіна, В. Фурманової (у її термінології це культурно-мовна особистість), Г. Єлізарової («медіатор культур») та інших науковців.

У загальному вигляді професійна компетентність викладача характеризується як сума знань, умінь, навичок, якостей та інших особистісних характеристик, необхідних мовникові для успішного виконання своєї професійної діяльності, хоча думка лінгвістів із питання змісту і структури професійної компетентності викладача далеко неоднозначна.

У процесі комунікативно орієнтованого навчання мови, коли необхідно формувати у студентів професійну компетентність майбутнього фахівця, саме за допомогою тексту лінгвокраїнознавчої тематики доречно розвивати вміння читання, а надалі, на основі фактологічної та лінгвокраїнознавчої інформації тексту для читання – вміння монологічного мовлення та письма.

Формування мовної культури базується на таких принципах:

- правильності – дотримання мовних норм, що діють у мовній системі (орфоепічних, орфографічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних, пунктуаційних);

- послідовності – логічності та лаконічності думок;

- коректності та доцільності вживання термінів, фраз. Залежить від того, наскільки повно й глибоко людина оцінює ситуацію спілкування, інтереси, стан, настрій адресата;

- чистоти мови (не вживати суржику, жаргонізмів);

- доречності;

- економічності. Відсутність якості й сили – поширений результат багатослів'я. Наявні певні причини його створення: неясність думок, що призводить до повторень, відхилення від теми розмови; недостатній словниковий запас спричинює звернення до багатьох непотрібних слів у намаганні знайти одне потрібне; пустослів'я через відсутність думок, схильність до самолюбівання, що призводить до довгих високопарних висловів;

- зв'язку з практичною діяльністю (пріоритетність для системи підвищення мовної культури набуття умінь і навичок, а також уміння самостійно аналізувати мовну ситуацію та виправляти власні недоліки);

- зорієнтованості на позитивні соціальні дії (спрямованість мовної культури на формування позитивного іміджу);

- неперервності (постійне, відповідно до особливостей набутих знань, розширення інформаційного, практичного обсягу знань мови; передбачає виховання потреби здобувати навички підвищення мовної культури впродовж усього життя);

- людиноцентризму. Цей принцип мотивує підвищення мовної культури майбутніх викладачів як необхідний засіб поліпшення спілкування, спрямований на особистість.

Культура мовлення як складова професійної компетентності майбутнього викладача – це здатність застосовувати оптимальні для конкретної ситуації мовні засоби. Її також трактують як загальноприйнятий мовний етикет; типові формули вітання, побажання, привітання, запрошення тощо. Суттєве значення має тон розмови, уміння вислухати співрозмовника, вчасно й доречно підтримувати тему. Уважність, чемність і ввічливість – основні вимоги до мовного етикету.

Висновки. Отже, за допомогою численних досліджень вітчизняних і зарубіжних педагогів, психологів і лінгвістів можна уточнити поняття «професійна компетентність викладача», під яким розуміють володіння гнучким, своєчасно коректованим комплексом компетенцій у зв'язку з умовами, що змінюються, і професійними завданнями, що забезпечують високу ефективність професійної діяльності. Істотне значення має концепція трирівневої організації мовної особистості (вербально-семантичний, тезаурусний і прагматико-психологічний рівень), відповідно до якої комунікативна компетентність представлена трьома компонентами: лінгвістичним (у мовному і мовленнєвому аспектах), когнітивним, таким, що відносить її (комунікативну компетенцію) до певної соціокультурної спільності, психологічним, що окреслює коло функцій комуніканта в його стосунках із суб'єктом мови.

1. Арановская И. Подготовка специалиста как социокультурная проблема / И. Арановская // Высш. образование в России. – 2002. – № 4. – С. 117–121.

2. Браже Т. Г. Из опыта развития общей культуры учителя / Т. Г. Браже // Педагогика. – 1993. – № 5. – С. 3–19.

3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века: в поисках практикоориентированных образовательных концепций / Б. С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.

4. Латышев Л. К. Технология перевода / Л. К. Латышев. – М.: НВИ-Тезаурус, 2000. – 280 с.

5. Леонтьев А. А. Психология общения: пособие для преподавателей / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1997. – 365 с.

6. Маркова А. К. Психология труда учителя: кн. для учителя / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.

7. Миньяр-Белоручев Р. К. Методический справочник. Толковый словарь терминов методики обучения иностранным языкам / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М.: Стелла, 1996. – 144 с.

8. Павлютенков Е. М. Профессиональное становление будущего учителя / Е. М. Павлютенков // Педагогика. – 1990. – № 11. – С. 64–69.

9. Фрузин И. Д. Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования / И. Д. Фрумин // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление: материалы 9-ой науч.-практ. конф. – Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 2003. – 322 с.

10. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования в школе / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М.: Пед. с-во России, 1999. – 320 с.

Гимер Н.О. Инновационные процессы в профессиональной языковой компетентности

Статья посвящена проблеме формирования профессиональной компетентности будущих переводчиков средствами современных информационных технологий. Проанализировано состояние проблемы формиро-

вания профессиональной компетентности будущих переводчиков в педагогической теории и практике и на данной основе выявлено сущность, структуру и содержание профессиональной компетентности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, современные информационные технологии, педагогическая теория.

Gimere N. A. Innovation process in professional linguistic competence

The article is dedicated to the problem of future teachers professional competence formation by means of modern information technologies. The problem of future teachers professional competence formation in pedagogical theory and practice was clarified; thereupon the essence, the structure and the contents of the professional competence are revealed.

Key words: professional competence, modern information technologies, pedagogical theory.

УДК 159.9+378+377

Ю. Ц. Жидецький, І. З. Пашкутьський

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Проведено емпіричне дослідження психолого-педагогічних чинників професійної адаптації молодих науково-педагогічних працівників. Виявлено основні психолого-педагогічні чинники, що впливають на динаміку та якість проходження адаптаційного процесу у молодих науково-педагогічних працівників до професійної діяльності у новому науково-педагогічному колективі.

Ключові слова: професійна адаптація, професійна діяльність, молодий науково-педагогічний працівник, психолого-педагогічні чинники адаптації, фактори, критерії та показники адаптації.

Постановка проблеми. Нова фаза цивілізаційного розвитку суспільства знань ставить нові вимоги перед сучасною освітою. Виклик часу покладає на науково-педагогічних працівників нові функції: перехід від передачі готових знань до активного процесу генерації нових знань, від формування слухняних слухачів до розвитку життєво необхідних компетенцій, від інтуїтивного застосування методик навчання до активного опанування та впровадження освітніх методологій. Рушійною силою розвитку сучасної освіти є інноваційна діяльність